

Bjørnstjerne Bjørnson (1832–1910)

En av de store norske dikterne på Heltbergs studentfabrikk var Bjørnstjerne Bjørnson. Til forskjell fra sin dikterbror Henrik Ibsen var Bjørnson en utadvendt og politisk engasjert person. Ved siden av diktningen deltok han aktivt i den offentlige politiske, moralske og religiøse debatten.

Bjørnson var prestesønn og vokste opp på Bjørgan prestegård i Kvikne i Østerdalen. Da Bjørnstjerne, eller Bjørnstjerne som han ble kalt, var fem år, flyttet familien til Nesset i Romsdal. Som tolvåring flyttet han fra hjemstedet for å gå på middelskole i Molde. Spesielt skoleflink var han ikke, men han ble raskt midtpunktet i kameratflokken på grunn av sine evner til å fortelle, agere og organisere. Rundt juletider i 1849 fikk Bjørnstjerne nok av skolen og Molde. Avskjedsdiktet til skolen var ikke spesielt smigrende:

Nu farvel! Fordømte skole!
Nu farvel! Mitt fengselshull!
En min sjel for snever kjole
var du – din by et rakkerhull.

Jeg vil være dikter.

Jeg vil ingen eksamen ta.

Det var en brokete forsamling lærer Heltberg hadde i sin «fabrikk». Her var folk fra by og land og fra ulike sosiale lag. Heltbergs «lynkurs» tiltrakk seg for det meste studenter med dårlig økonomi. Selv om skoleresultatene ikke var av de aller beste, gjorde han så godt han kunne for å få studentene til å fullføre.

Det gikk ikke så bra med Bjørnstjerne heller. Matematikk passet ham ikke, og han måtte ta opp igjen faget før han ble immatrikulert ved universitetet. Henrik Heltbergs undervisnings-

form og personlighet gjorde et sterkt inntrykk på Bjørnson. Senere beskriver Bjørnson den gamle læreren med humor og varme i diktet *Gamle Heltberg*:

De hang over benken, de lå imot veggen,
i hvert vindu satt to, en just prøvde eggen
på sin nyslepne kniv i den blekkete pult.
Gjennom tvenne åpne rom var det dørgende fullt.

Lang og slåpen, i halvdrøm på ytterste linje
satt og grunnet for seg selv *Aasmund Olavsson Vinje*.

Anspent og mager, med farve som gipsen,
bak et kullsort, umåtelig skjegg, *Henrik Ibsen*.
Jeg, den yngste i laget, gikk og ventet på parti,
inntil nytt kull kom inn over jul, *Jonas Lie*.

Bjørnson la ikke skjul på at det var dikter han ville bli. Han prøvde å skrive både dikt og drama og leste eldre og nyere litteratur, fra både inn- og utland. Han satte Henrik Wergeland spesielt høyt, både på grunn av diktningen og det politiske engasjementet.

Studenttilværelsen var hard, og Bjørnson fikk økonomisk støtte fra faren den første tiden. Men han var ingen flittig student, og pengebidragene stoppet. Bjørnson tok examen artium sommeren 1852, men fortsatte ikke å studere. «Jeg vil være dikter. Jeg vil ingen eksamen ta,» slo han fast.

Skolemester Heltberg (1806–1873)

Han var norsk skolemann og opprettet den såkalte «studentfabrikk» i Kristiania i 1846. Dette var en toårig latinskole for voksne elever. Heltberg er kjent for sine berømte studenter: Vinje, Ibsen, Bjørnson og Lie.

Veien fram til dikterisk gjennombrudd ble lang. Bjørnson skrev en rekke småfortellinger og artikler for ulike blader og tidsskrifter. Etter to år som journalist skrev han skuespillet *Mellem Slagene*, som ble fullført på fjorten dager, og stykket fikk god mottakelse.

Bjørnstjerne fikk en streng kristen og moralsk oppdragelse. Den tidlige diktningen hans er preget av tvil om hvor sunn denne oppdragelsen hadde vært for ham. Som voksen opplevde han at den truet med å ta fra ham livsgleden, ikke minst på grunn av det strenge synet på erotikk. Gjennom diktningen prøvde han å løse konflikten mellom «barnetroen» og det livet han selv ønsket å leve. Han skildret slagsmål, erotisk lidenskap og villskap. *Mellem Slagene*, *Kong Sverre* og *Sigurd Slembe* er dramaer som tar opp disse moralske problemstillingene.

Bondefortellinger – ny fortellekunst

Høsten 1856 reiste Bjørnson til København. Her hadde han en god periode. Her hadde «... kunsten videst kommet», og han kom inn i et miljø med unge forfattere. Bjørnson leste internasjonal litteratur, og de mange nye inntrykkene hjalp ham til å få større klarhet i sine egne følelser og holdninger. Det var her i København han begynte på sitt store verk, bondefortellingen *Synnøve Solbakken* (1857).

Synnøve Solbakken vakte oppmerksomhet i hele Norden. Språket var fornorsket. Bjørnson

ville bruke den folkelige fortellekunsten. Han fortalte om bønder, og det ville han gjøre på bønders vis. Dette var nytt.

Bjørnson hevdet ved flere anledninger at tausheten, det å ikke finne ord for følelser, var et typisk norsk problem. Han brakte noe nytt inn i fortellingen ved at menneskene *snakker* om følelsene sine. Vi skjønner hva som foregår inne i dem, og mellom dem.

I løpet av to år ble *Synnøve Solbakken* oversatt til svensk, engelsk, tysk og nederlandsk. Bjørnson var den første norske forfatteren som opplevde å bli oversatt til andre språk.

Torbjørn Granlien er hovedpersonen i boka. Torbjørn er mørk og hissig. Han går og drømmer om den lyse og vakre Synnøve Solbakken, som er den andre hovedpersonen. De to er glad i hverandre, men Torbjørn kan ikke få Synnøve før han greier å styre temperamentet sitt. Torbjørn greier å ta et oppgjør med trass og sinne og får Synnøve til slutt.

Motsetningen mellom mørket og lyset forsterkes med beskrivelsen av gårdene Granlien og Solbakken. Granlien ligger på skyggesiden, og Solbakken der «solen bærer stråler på, fra det den går opp til den faller».

Helt fram til 1872 vekslet Bjørnson mellom å skrive sagaskuespill og bondefortellinger. Bjørnson sa senere om sin første diktning: «Jeg begynte innen sagaens og bondens ring, idet jeg lot den ene belyse den annen, hvilket var noe nytt.»

Bjørnsons tidlige bondefortellinger:

1857: Synnøve Solbakken

1857: Thron

1859: Arne

1860: En glad gutt

Bjørnsons skuespill:

1856: Mellem Slagene

1858: Halte-Hulda

1861: Kong Sverre

1862: Sigurd Slembe

1864: Maria Stuart i Skotland

1872: Sigurd Jorsalfar

1875: Redaktøren

1875: En fallit

1883: En hanske

1883: Over Ævne, Første Stykke

1895: Over Ævne, Andet Stykke

Bondefortellingene ga bøndene rankhet og tro på seg selv. Det er et samtidig norsk bygdemiljø som er utgangspunktet for handlingen i fortellingene. Bjørnsons bonde går i søndagsklær og er ikke skitten og lusede. De primitive trekkene ved bonden skulle vekke, slik at han kunne delta i samfunnets styre og stell på lik linje med embetsmannen.

Ved å trekke linjer tilbake til Norges storhetstid ville Bjørnson bidra til å gjøre nordmenn stolte av seg selv. Skuespillet *Sigurd Jorsalfar* (1872) er et eksempel på det. Slike skuespill kalles *historiske dramaer*.

Teater til folket!

Høsten 1857 fikk Bjørnson tilbud av Ole Bull om å overta den kunstneriske ledelsen ved Det norske Theater i Bergen. Bjørnson overtok stillingen etter Henrik Ibsen. Her gjorde han suksess med oppsetning av hele 25 teaterstykker i løpet av en vinter. Det var viktig for ham å utbre teaterkulturen til så mange som mulig. Etter en turbulent tid som redaktør i *Aftenbladet* i Kristiania og et opphold i Roma ble han sjef for Christiania Theater i 1865. I løpet av to og et halvt år satte han opp over 60 forestillinger.

«Med nordenvinden har hun vært gift»

Det stormet rundt Bjørnstjerne Bjørnson, både i hans politiske, kulturelle og private liv. I Bergen traff han skuespilleren Karoline Reimers og forelsket seg. De giftet seg i Søgne kirke og ble viet av Bjørnstjernes far. «Med nordenvinden har hun vært gift,» skrev Jonas Lie til deres sølvbryllup.

Fra Bergen flyttet familien til Kristiania fordi Bjørnson hadde fått stilling som medredaktør i *Aftenbladet*. Her fikk han sparken fordi han skrev for kritisk om det som skjedde i samfunnet på denne tiden. Han reiste til

Roma for å skrive, og Karoline og sønnen flyttet etter.

I diktet *Mit Følge* beskriver Bjørnson sin kjærlighet til Karoline.

Meg følger en med en sjel så stor,
for meg hun ofrede alt på jord;
ja, hun, som lo når min båt blev krenget,
og ble ei blek under uværshenget.
Ja, hun, imellom hvis hvite arme
jeg kjente livets og troens varme.

Problemer under debatt

Det *realistiske problemdramaet* ble innledet med at Bjørnstjerne Bjørnson begynte å skrive nåtidsskuespill. Dette var nytt i Norden. Forfatteren prøvde å avsløre lureri og livsløgnen. Dette skjedde samtidig som hans politiske engasjement var på det sterkeste.

I 1875 ga Bjørnson ut to skuespill på én gang, *Redaktøren* og *En fallit*. Emnene var både nye og aktuelle. *Redaktøren* handler om hvordan pressen kan misbruke sin makt når det gjelder å forfølge motstandere. I *En fallit* går han løs på dårlig forretningsmoral. Han forteller om grosserer Tjælde, som lyver for seg selv og andre om sin økonomiske stilling. Stykkene ble godt mottatt og åpnet veien for Bjørnsons berømmelse ute i Europa.

I perioden 1882–87 bodde Bjørnson i Paris, og her skrev han stykket *En hanske*. I dette stykket tar han opp kjønnsmoralen, ved at han lar kvinnen kreve samme seksuelle moral av mannen som mannen krever av kvinnen, det vil si seksuelt avhold før ekteskapet. Dette vakte naturligvis raseri hos mange menn. *En hanske* ble opptakten til de store sedelighetsfeidene i 1880-årene, og stykket fikk sterk kritikk fra kirken.

Samme året kom teaterstykket *Over Ævne, Første Stykke*, som mange regner som det eneste på høyde med Ibsens dramaer. Det handler om «overanstrengelsen i menneskene», de som tror

de kan oppnå det umulige gjennom kristendommen. *Over Ævne, Andet Stykke* handler om å oppnå det umulige gjennom å bryte klassesillet.

Ja, vi elsker

Bjørnson blir ofte presentert som forteller og dramatiker, men det er kanskje først og fremst *lyriker* han var. I 1870 kom diktsamlingen *Digte og sange* ut. De fleste diktene har et norsk særpreg, med innslag av norsk natur, folkedikting og talemål.

I *Digte og sange* finner vi fedrelandssangen vår, *Ja, vi elsker dette landet*. Sangen er en hyllest til landet vårt, til et fritt og selvstendig Norge. I flere år fungerte den også som kampsang for bøndernes parti, Venstre. *Rikard Nordraak*, som var fetteren til Bjørnson, laget melodien til fedrelandssangen. I en tale ved Rikard Nordraaks bauta 17. mai 1906 karakteriserte Bjørnson sangen slik: «Vår fedrelandssang er et lite, fredsølt folks; men synges den i farens stund, da står selvhedelsen pansret i hver linje.»

Også komponisten Edvard Grieg satte musikk til en del av Bjørnsons lyrikk.

Politisk engasjement

Jeg levde mere enn jeg sang;
jeg tanker, harm og jubel slang
omkring meg, hvor jeg gjestet;
å være, hvor det nettopp gjaldt,
det var meg nesten mer enn alt
som ved min penn ble festet.

Dette diktet beskriver Bjørnsons syn på forholdet mellom liv og diktning. Bjørnson likte ikke å være tilskuer når ting skjedde. Han var glødende opptatt av hva som rørte seg i samfunnet, og deltok aktivt i den politiske kampen. Hele hans liv var fylt med kamp, politikk og litteratur. Det er ikke lett å skille politikeren fra dikteren.

Unionssaken, troen på republikken, parlamentarismen og sosiale spørsmål var noen

av sakene han brant mest for. Et viktig mål for ham var kulturell frigjøring fra Danmark og politisk frigjøring fra Sverige.

Høyre og Venstre var de to store partiene på Stortinget. Venstre kastet Høyre-regjeringen i 1884 og dannet regjering selv. Dette året ble *parlamentarismen* innført i Norge. Embetsmennene kunne ikke lenger dominere Stortinget og regjeringen. Fram til 1905 vekslet Høyre og Venstre om å ha regjeringsmakten.

Bondeopposisjonen ble etter hvert en politisk maktfaktor i landet vårt. Men det varte ikke lenge før Bjørnson likevel kom på kant med bøndene. Denne gangen gjaldt det *målsaken*. Bjørnson mente at landsmålet passet dårlig som kulturspråk, men at språket var viktig for folks nasjonale bevissthet. Dette likte ikke bøndene.

I begynnelsen av 1880-årene var Bjørnson så engasjert i politikk at det ble liten tid til diktning. Han skrev artikler og foredrag som tok for seg alt fra kvinners økonomiske stilling til språk- og sedelighetsspørsmål. Han dro landet rundt med sine foredrag til forsvar for republikk og parlamentarisme.

Både gjennom Henrik Ibsen og Jonas Lie kom Bjørnson i kontakt med Marcus Thranes arbeiderbevegelse. Blant kamerater kunne han hevde thranittmeninger, selv om han ikke var aktivt med i thranittbevegelsen. Allerede som attenåring holdt han sin første folketale. Det var først i midten av 1880-årene han erklærte seg som sosialist, mer ut fra tro på rettferdighet enn ut fra tro på revolusjon. Han støttet aktivt fyrstikkarbeiderenes streik og talte så å si alle Europas undertrykte sak. Dette var også en protest mot at Venstre ikke gikk langt nok i kravet om alminnelig stemmerett, og at bøndene kritiserte hans religiøse standpunkt. Med påvirkning fra blant annet Charles Darwin uttalte han i slutten av 1870-årene at han ikke lenger var en troende kristen.

Bjørnsons engasjement og kravet om rettferdighet skaffet ham både venner og fiender. Fiendene satt som oftest der makthaverne satt.

I 1903 mottok Bjørnson nobelprisen i litteratur. Han døde i Paris i 1910. Kisten ble hentet hjem til Norge, og han fikk en verdig begravelse.

Fyrstikkarbeiderstreiken

I oktober 1889 gikk 372 kvinnelige fyrstikkpakkere ved Bryn og Grønvolds fyrstikkfabrikker i Oslo til streik da lønna ble satt ned. Streiken førte ikke til større resultater for de streikende, men den fikk stor betydning for arbeiderbevegelsen.

Ordforklaringer

immatrikulert: innskrevet som student ved et universitet

sedelighet: som har med moral å gjøre